

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.10.2024.130-145>

УДК : 7.02; 372.87; 378.147.88

Наталія Миколаївна РЕВЕНОК,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Національна академія
образотворчого мистецтва і архітектури,
Київ, Україна,
e-mail: renata_ishtar@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-1852-186X

Адріан Степанович БАЛОГ,

Заслужений художник України,
Національна академія
образотворчого мистецтва і архітектури,
Київ, Україна,
e-mail: adrian.balog@naoma.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4901-7914

**ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА МАЙБУТНІХ
ДОКТОРІВ МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У
ТВОРЧІЙ АСПІРАНТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА
І АРХІТЕКТУРИ**

Анотація. Художня освіта на сьогодні потребує ґрунтовного розвитку сучасного художника. Основні вимоги, що висуваються перед мистецькими навчальними закладами, потребують підготовки фахівців-педагогів, які у подальшому матимуть значне призначення у вихованні майбутніх поколінь. Навчальна дисципліна «Педагогічна практика» орієнтована саме на вдосконалення рівня художньої освіти, підвищення кваліфікації молодих художників, покращення ефективності праці у сфері

мистецького життя. У статті подано основні вимоги щодо проведення педагогічної практики студентів зі спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» представлено перелік завдань, пропонується аспірантам, вимоги щодо оформлення необхідної документації, виявлено функції керівника практики.

Метою статті є висвітлення ролі та значення педагогічної практики у формуванні дослідницької компетентності майбутніх докторів мистецтва. Визначено мету, завдання та функції педагогічної практики, виділено стадії її проходження та зміст завдань аспірантів на кожному етапі. Сформульовано очікувані результати та основні вимоги до процесу засвоєння програми педагогічної практики майбутніми докторами мистецтва у творчій аспірантурі НАОМА. Педагогічна практика на третьому освітньо-науковому рівні є одним з етапів професійної підготовки здобувачів вищої освіти ступеня «доктор мистецтв», що має на меті формування професійних педагогічних компетентностей для реалізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Основним призначенням практики за професійним спрямуванням є фахова педагогічна підготовка здобувачів до науково-педагогічної діяльності шляхом формування та закріплення педагогічних навичок, необхідних для забезпечення навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти, готовності аспірантів до опанування обраної професії.

Ключові слова: творча аспірантура, доктор мистецтв, педагогічна практика, лекція, практичні заняття, семінар, план-конспект.

Вступ. Педагогічна практика аспірантів є важливим доповненням до базових теоретичних дисциплін, які викладаються майбутнім фахівцям, та до опанування

практичними навичками викладацької роботи в галузі образотворчого мистецтва, що є необхідним елементом освіти майбутніх докторів мистецтва.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої професійної освіти передбачає підготовку кваліфікованих фахівців за перспективними науковими напрямками, тому вирішення низки актуальних завдань у галузі підготовки здобувачів вищої освіти вимагає вдосконалення діяльності творчої аспірантури та критеріїв якості аспірантських програм. Отже, педагогічна практика є одним з важливих етапів професійної підготовки здобувачів освіти у творчій аспірантурі. Науково-теоретична та практична підготовка майбутніх докторів мистецтва передбачає набуття ними досвіду практичної професійної педагогічної діяльності, залучення здобувачів до самостійної науково-пошукової діяльності, що сприяє формуванню здібностей до творчих пошуків та педагогічної майстерності, орієнтованої на дослідницьку діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням специфіки та проведення педагогічної практики у вищих навчальних закладах присвячено чимало наукових видань (Л. Артемова [1], О. Вишневський [5], В. Нагаєв [8], З. Слєпкань [12]). Удосконаленню організації педагогічної практики в період воєнного стану у вищих навчальних закладах приділяли увагу публікації такі науковці, як В. Кулішов, Н. Онищенко [9], В. Сидоренко [11], Н. Торба [11]. Формуванню особистих якостей педагога присвячено наукові видання С. Білозерської, С. Мащак [4] та інших дослідників.

Мета статті є висвітлення педагогічної практики аспірантів третього (освітньо-творчого) рівня «Доктор мистецтв» освітньо-творчої програми «Образотворче та візуальне мистецтво» в НАОМА, завданням якої є формування навичок у роботі викладача та організації

навчального процесу, набуття досвіду проведення методичної, навчально-виховної та художньо-педагогічної роботи, застосування на практиці знань, отриманих під час вивчення художніх і психолого-педагогічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність є процесом постійного спілкування викладача зі здобувачем, що передбачає набуття аспірантом, перш за все, професійних якостей та ґрунтовної теоретичної підготовки, засвоєння методики викладання, уміння організовувати та планувати свою професійну роботу, розробляти методичні матеріали та застосовувати їх на практиці. У процесі проходження педагогічної практики здобувачі творчої аспірантури набувають наступних навичок:

- ґрунтовне володіння системою теоретичних знань, що належать до певного напрямку образотворчої діяльності;
- розуміння специфіки викладання фахових дисциплін;
- знання особливостей навчального процесу (викладання фахових дисциплін);
- володіння навичками викладання фахових дисциплін відповідно до профільної спрямованості освітньо-професійних програм.

Перед початком практики керівник проводить інструктаж зі студентами, на якому уточнюються завдання, обговорюються форми і методи роботи аспіранта під час проходження практики, а також враховуються індивідуальні побажання аспірантів. Керівник педагогічної практики від кафедри повинен здійснювати:

- консультації аспірантів з розробки та проведення лекційних та практичних занять;
- консультації щодо складання розкладу навчальних занять студентів;
- методичну допомогу під час виконання індивідуальних завдань;

– контроль за проходженням практики і оцінку результатів педагогічної практики аспірантів.

Під час проходження практики аспіранти мають виконати всі завдання, поставлені керівником, а саме:

– ознайомитись із необхідною документацією кафедри та опрацювати її;

– ознайомитись із робочими програмами та навчально-методичним забезпеченням фахових дисциплін;

– ознайомитись із методикою підготовки та проведення лекційних, семінарських і практичних занять;

– навчитися складати план-конспект (лекційних, семінарських, практичних занять і контрольних робіт) та підбирати ілюстративний і дидактичний матеріал відповідно до опрацьованого плану-конспекту;

– провести по одному лекційному, практичному та семінарському заняттю на перших курсах магістратури;

– вести відповідні записи у щоденнику практики.

Під час підготовки плану-конспекту лекційного заняття керівник має провести консультацію для практикантів, пояснити дидактичне значення лекції як організаційної форми навчання. Крім того, обов'язково визначити основні функції побудови лекції – методологічну, інформативну (освітню), виховну, розвиваючу, орієнтуючу та організаційну. Основна дидактична мета лекції полягає в ознайомленні аспірантів із основними закономірностями та методологічними основами дисципліни. Зміст лекції має відображати новітні досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків. Методологічна функція лекції сприяє виробленню певного наукового підходу до вивчення курсу [6]. Інформативна (освітня) функція лекції, крім передачі потрібних знань, дозволяє студентам самостійно проводити аналіз викладених наукових даних [6]. Виховна функція лекції сприяє формуванню особистості

майбутнього викладача, виховує в ньому переконливість і свідому активність [6]. Розвиваюча функція лекції сприяє формуванню пізнавальної активності студентів, вимагає ведення лекційного матеріалу як процесу самостійного творчого пізнання. Її завдання – включити аудиторію у процес наукового пошуку, підводячи слухачів до самостійного усвідомлення одержаних висновків [6]. Орієнтуюча функція лекції допомагає студентові зорієнтуватися в потоці інформації, одержаної з різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо – виділити головне і відкинути зайве, вибудувати одержану наукову інформацію в чітку систему [7]. Організуюча функція лекції є найважливішою ланкою навчального процесу: «тільки лекція здатна об'єднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати і спрямувати цей процес для досягнення поставленої педагогічної мети» [7]. Керівник практики має також допомогти аспіранту розібратися в методиці викладення змісту лекції – структурній будові лекційних, практичних і семінарських занять, а саме, як сформулювати тему, визначити основну мету і завдання, скласти попередній план лекції, поділити на кілька частин викладення змісту лекції (вступ; викладення матеріалу основного змісту; підсумкова частина – висновок), продумати контрольні запитання та завдання, підібрати та проаналізувати застосування ілюстративного та дидактичного матеріалу для проведення контрольних робіт, застосувати технічні засоби навчання.

Практичні заняття можуть будуватися за такою структурою:

- визначення теми практичної роботи;
- попередній контроль знань, навичок і вмій аспірантів;
- формулювання загальної проблеми та її обговорення за участю аспірантів;

– обговорення практичних завдань, їх перевірка та оцінювання.

Семінарські заняття є важливою формою навчального процесу та ефективною формою закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях і під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою. Семінари проводяться у формі дискусій навколо попередньо визначеної теми, до якої студенти мають підготувати тези виступів на підставі індивідуально виконаного завдання. Крім того, систематичні виступи на семінарах сприяють поповненню словникового запасу, а також вмінню лаконічно й точно висловлювати свої думки. Головна мета семінарських занять – опанування здобувачами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого, всебічного аналізу та колективного обговорення основних проблем певної дисципліни. Основні завдання семінарських занять:

- закріплення студентами теоретичних знань та залучення їх до наукових досліджень;
- оволодіння аспірантами наукової термінології, навичками усного спілкування з обраної теми;
- прищеплення їм навичок творчого мислення, самостійного формулювання та висловлювання власних думок, а також захисту висунутих наукових положень та висновків. Види проведення семінарських занять можуть бути різноманітними. Вони залежать від типу семінару, змісту і особливостей теми, складу студентів. Найбільш поширеними видами на семінарі є: розгорнута бесіда; виступи з доповідями; диспут у формі діалогу, круглий стіл тощо. Семінарське заняття починається вступним словом викладача, в якому він розкриває значення теми й мети заняття, форми і методи його проведення. План роботи семінарських занять передбачає:
- перевірку викладачем якості знань здобувачів під час інтерактивної дискусії;

- зв'язок підбраного студентами матеріалу з актуальними проблемами певної дисципліни та наведенням прикладів;
- удосконалення навичок володіння державною мовою, правильного вживання понять і термінів;
- висловлення особистої точки зору студентів та прищеплення навичок у дискусії, аналізі різних точок зору, вмінню відстоювати власну позицію;
- обговорення проблеми після кожного виступу студента;
- завершення семінарського заняття заключним словом викладача, в якому підсумовується робота групи, аналізується ступінь розкриття теми, оцінюються всі форми участі здобувачів на семінарі [10].

Під час проходження педагогічної практики аспіранти повинні навчитися:

- складати розгорнутий план-конспект лекцій, плани практичних та семінарських занять, визначаючи конкретні цілі, завдання та етапи їх проведення;
- самостійно обирати форми й методи викладання навчальних дисциплін з урахуванням засобів навчання, комп'ютерних програм та художньо-педагогічних технологій;
- аналізувати результати своєї практичної діяльності.

Під час проведення лекцій і семінарських занять аспіранти зобов'язані:

- дотримуватись накресленого плану;
- раціонально поєднувати індивідуальні та групові форми роботи;
- методично грамотно застосовувати технічні засоби навчання;
- застосовувати різноманітні прийоми активізації навчального процесу залежно від рівня підготовки й майбутнього фаху студентів.

На заключному етапі педагогічної практики аспірантам потрібно узагальнити зібраний матеріал і грамотно викласти його в письмовій формі, залучивши до змісту звіт практики. Після проведення педагогічної практики для отримання відповідної оцінки аспірант зобов'язаний не пізніше, ніж через тиждень, подати керівникові наступні документи:

- плани-конспекти лекційного, семінарського та практичного занять з обраної дисципліни;
- методичний аналіз проведеного одногрупником лекційного, семінарського та практичного занять;
- індивідуальний звіт з педагогічної практики;
- заповнений щоденник практики.

Поточний контроль знань здійснюється на основі аналітично-педагогічних підходів із метою з'ясування якості засвоєного матеріалу після кожної теми шляхом перевірки щоденників практики та практичних робіт. Оцінка з практики (диференційований залік) заноситься до екзаменаційної відомості і залікової книжки, прирівнюється до оцінок (заліків) з теоретичного навчання та враховується під час підведення підсумків загальної успішності аспірантів. Після отриманої документації здобувачеві виставляється відповідна оцінка за наступними критеріями:

- оцінка «відмінно» виставляється, якщо здобувач вільно володів матеріалом і правильно обрав методики проведення занять (постановка мети, завдань, вибір форми заняття, наявність зв'язку теорії з практикою), повністю виконав завдання практики, продемонстрував високий теоретичний і методичний рівень під час виконання практичних завдань, виявив комунікативні та організаторські вміння;
- оцінка «добре» виставляється здобувачеві, який повністю виконав програму практики, застосував елементи творчих рішень освітніх і розвиваючих завдань та використав для цього необхідні методичні прийоми, але припустився

незначних помилок у постановці мети і завдань занять, структуруванні матеріалу та підбору методів;

– оцінка «задовільно» виставляється здобувачеві, який виконав основні завдання практики, але не проявив творчих та дослідницьких здібностей у вирішенні освітніх і розвиваючих завдань, не в повній мірі використав методичні прийоми, не оформив належним чином методичні матеріали, допустив порушення у виконанні своїх професійних обов'язків;

– оцінка «незадовільно» ставиться, якщо не виконано програму практики, є істотні помилки у формуванні навчальних завдань, порушено трудову дисципліну, не виявлено бажань до взаємодії з колегами.

Висновки. Програма педагогічної практики здобувачів творчої аспірантури розроблена відповідно до навчальних планів підготовки аспірантів за напрямом 02 «Культура і мистецтво» спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Згідно з навчальним планом тривалість педагогічної практики аспірантів творчої аспірантури становить чотири тижні (у першому семестрі другого року навчання аспірантів).

Бази проходження педагогічної практики можуть змінюватися залежно від наявності угод у НАОМА та закладів, які виконують функцію баз практик. Враховуючи специфіку підготовки художників третього (освітньо-творчого) рівня «Доктор мистецтв» освітньо-творчої програми «Образотворче та візуальне мистецтво» базами проходження педагогічної практики можуть бути вищі навчальні заклади галузі культури і мистецтва III-IV рівнів акредитації. Педагогічну практику аспіранти вказаного напрямку підготовки можуть також проходити на фахових кафедрах факультету «Образотворчого мистецтва та реставрації» НАОМА безпосередньо у майстернях. Зразки оформлення необхідної документації під час проведення

педагогічної практики наведено в робочій програмі навчальної дисципліни «Педагогічна практика».

Список використаних джерел:

1. Артемова Л. Педагогіка і методика вищої школи: Інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Кондор, 2008. 272 с.
2. Безгін О., Бернадська А., Кочаря І., Успенська О. Проблеми мистецької освіти: Типологічні критерії та науково-методична розробка програмного забезпечення. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2008. 340 с.
3. Безгін О., Кузнецова І., Успенська О. Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви та смисли: монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 208 с.
4. Білозерська С., Мащак С. Особистісні якості викладача як передумова професійної успішності майбутнього вчителя. Габітус. 2022. Вип. 36. Сс.127-132.
5. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 568 с.
6. Вітвицька С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 398 с.
7. Мачинська Н., Стельмах С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
8. Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 236 с.
9. Онищенко Н. Основні шляхи модернізації практичної підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Переяслав, 2021, № 74. Т. 3. Сс. 55-60.

10. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Київ: Акад. пед. наук України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. 2002. 269 с.

11. Сидоренко В., Кулішов В., Торба Н. Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. Вісник НАПН України. 2023. Вип. 5(1). Сс. 1-15.

12. Слєпкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: для студентів-магістрів. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2000. 210 с.

13. Уліщенко А. Б. Розвиток креативних якостей педагога в системі підвищення кваліфікації. Освіта і управління. 2009. № 1. Сс. 126-130.

Nataliya M. REVENOK,

PhD in Art History, Associate Professor,
National Academy of Fine Arts and Architecture,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: renata_ishtar@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-1852-186X

Adrian S. BALOG,

National Academy of Fine Arts and Architecture,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: adrian.balog@naoma.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4901-7914

**PEDAGOGICAL PRACTICE OF FUTURE DOCTORS
OF ARTS IN THE PROCESS OF TRAINING IN THE
CREATIVE POSTGRADUATE PROGRAM OF THE
NATIONAL ACADEMY OF FINE ARTS AND
ARCHITECTURE**

Abstract. Art education today requires a thorough development of the modern artist. The main requirements that are put forward to art educational institutions require the training of specialists-teachers, who in the future must fulfill a great purpose in educating future generations. The educational discipline “Pedagogical Practice” is focused precisely on improving the level of art education, improving the qualifications of young artists-creators, improving the efficiency of work in the field of artistic life. The article presents the main requirements for conducting pedagogical practice of students in the specialty 023 “Fine Arts, Decorative Arts, Restoration”, presents a list of tasks offered to postgraduate students, requirements for the execution of the necessary documentation, and identifies the functions of the practice manager. The purpose of the article is to highlight the role and importance of

pedagogical practice in the formation of research competence of future doctors of art. The purpose, tasks and functions of pedagogical practice are determined, the stages of pedagogical practice and the content of postgraduate tasks at each stage are highlighted. The expected results and basic requirements for the process of mastering the pedagogical practice program by future doctors of arts in the creative postgraduate program of NAFAA are formulated. Pedagogical practice at the third educational and scientific level is one of the stages of professional training of applicants for the degree of Doctor of Arts, which is aimed at forming professional pedagogical competencies for the implementation of the educational process in higher education institutions. The main purpose of the practice in a professional direction is the professional pedagogical preparation of applicants for scientific and pedagogical activity by forming and consolidating pedagogical skills necessary to ensure the educational process in higher education institutions, the readiness of postgraduate students to master the chosen profession.

Key words: creative postgraduate program, Doctor of Arts, pedagogical practice, lecture, practical classes, seminar, plan-comprehension.

References:

1. Artemova, L. (2008). Pedagogika i metodyka vyshchoyi shkoly: Interaktyvni tekhnolohiyi v kursakh navchal'nykh dystsyplin: navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladi [Pedagogy and methodology of higher education: Interactive technologies in courses of academic disciplines: a teaching and methodological manual for students of higher educational institutions]. Kyiv: Condor [in Ukrainian].
2. Bezgin, O., Bernadska, A., Kocharyan, I., Uspenska, O. (2008). Problemy mystets'koyi osvity: Typolohichni kryteriyi ta

naukovo-metodychna rozrobka prohramnoho zabezpechennya [Problems of art education: Typological criteria and scientific and methodological development of software]. Kyiv: Instytut kul'turolohiyi NAM Ukrayiny [in Ukrainian].

3. Bezgin, O., Kuznetsova, I., Uspenska, O. (2019). Khudozhnya kul'tura i mystets'ka osvita Ukrayiny: suchasni proyavy ta smysly: monohrafiya. Kyiv: Instytut kul'turolohiyi NAM Ukrayiny [Artistic culture and art education of Ukraine: modern manifestations and meanings]. Kyiv: Institute of Culturology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

4. Bilozerska, S., Mashchak, S. (2022). Osobystisni yakosti vykladacha yak peredumova profesiynoyi uspishnosti maybutn'oho vchytelya [Personal qualities of a teacher as a prerequisite for the professional success of a future teacher]. Habitus. 36, 127-132 [in Ukrainian].

5. Vyshnevskiy, O. (2008). Teoretychni osnovy suchasnoyi ukrayins'koyi pedahohiky: navchal'nyy posibnyk [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy: a textbook]. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].

6. Vitvytska, S. (2005). Praktykum z pedahohiky vyshchoyi shkoly: navchal'nyy posibnyk. [Practicum on pedagogy of higher education: a textbook]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury [in Ukrainian].

7. Machynska, N., Stelmakh, S. (2012). Suchasni formy orhanizatsiyi navchal'noho protsesu u vyshchiiy shkoli: navchal'no-metodychnyy posibnyk. [Modern forms of organizing the educational process in higher education: a textbook]. Lviv [in Ukrainian].

8. Nagayev, V. (2007). Metodyka vykladannya u vyshchiiy shkoli: navchal'nyy posibnyk [Teaching methods in higher education: a textbook]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, N. (2021). Osnovni shlyakhy modernizatsiyi praktychnoyi pidhotovky studentiv u zakladakh vyshchoyi

osvity. Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahal'noosvitniy shkolakh [The main ways of modernizing the practical training of students in higher education institutions. Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools]. Pereyaslav, 2021. 74, 3, 55-60 [in Ukrainian].

10. Rudnytska, O. (2002). Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka: navchal'nyy posibnyk [Pedagogy: general and artistic: Textbook]. Kyiv: Akad. ped. nauk Ukrayiny, Instytut pedahohiky i psykholohiyi profesiynoyi osvity [in Ukrainian].

11. Sydorenko, V., Kulishov, V., Torba, N. (2023). Innovatsiyni pidkhody do orhanizatsiyi vydiv praktyk zdobuvachiv vyshchoyi osvity v period voyennoho stanu. [Innovative approaches to the organization of types of internships for higher education applicants during martial law]. Visnyk NAPN Ukrayiny, 5(1), 1-15 [in Ukrainian].

12. Slepkan, Z. (2000). Naukovi zasady pedahohichnoho protsesu u vyshchiy shkoli: dlya studentiv-mahistriv. [Scientific principles of the pedagogical process in higher education: for master's students]. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

13. Ulishchenko, A. (2009). Rozvytok kreatyvnykh yakostey pedahoha v systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi. [Development of creative qualities of a teacher in the system of advanced training. Education and management]. Kyiv: Osvita i upravlinnya. (1), 126-130 [in Ukrainian].